

Cultural Relations between Iran and Turkey During the Period of Mohammad Reza Pahlavi (1941-1979) with an Emphasis on Associations and Cultural Institutions

Murat Çelep ¹, Hamid Karami Pour ² ✉

1. Ph.D. Candidate of Department of History, Faculty of Literature and Human Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran.. Email: muratclp29@gmail.com.

2. Corresponding Author, Associate Professor Department of History, Faculty of Literature and Human Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran. Email: karamipour@u.t.ac.ir

Article Info Abstract

Article Type:
Research Article

Article History:
24, January, 2023

In Revised Form:
13, April, 2024

Accepted:
10, July, 2024

Published Online:
20, September, 2024

Iran and Ottoman Empire passed through a similar historical process while trying in the path toward achieving of modernity after various competitions and involvements with each other in post-modern era at the second half of 19th century and first quarter of 20th century. After taking power by Ataturk in Turkey and Pahlavi First in Iran, these ties were placed in a new trend between two countries. Entry of these two countries into interest group of modernity and their overt attempts to approach to the Western Bloc prepared the ground for common sociopolitical interests among them. The first steps taken by Iran and Turkey in developing relations with each other were mainly tended to some cultural measures e.g. exchange of students and teachers and also texts with literary and historical values. During World War II, this trend did not continue and both countries concentrated their attention on political and security issues. After the end of the War and formation of Bipolar World, especially with respect to the climate of Cold War, two countries, which were now assumed as US allies, tended to establish cordial relations. Based on these considerations, they developed relations with each other within framework of some accords e.g. Baghdad Treaty, Central Treaty Organization (CENTO) and Regional Cooperation for Development (RCD) Organization and they put development of cultural relations on their agenda. A cultural treaty was signed among both sides in 1959 (1337h.s) which specified the framework of cultural relations among both countries. Several associations and institutions were established and innovated by some of statesmen, intellectuals and leading merchants to improve and advance cultural relations between two countries at this period such as Iran-Turkey Friendship Association, Association of Friendship and Cultural Relations among Iran and Turkey, Turk-Iranian Females Friendship and Culture Society, Association of Adherents of Regional Cooperation for Development (RCD). The present paper aims to analyze cultural relations among Iran and Turkey during era of Mohammad Reza Pahlavi by focusing on cultural associations and institutions and it has been written using descriptive-analytical method and based on documented and librarian sources. Persian and Turkish documents as well as conducted studies have been widely and simultaneously utilized in both languages in this paper for the first time.

Keywords: Iran, Turkey, Mohammad Reza Pahlavi, Cold War, Western Bloc.

Cite this The Author(s): Çelep, M., Karami Pour, H., (2024). Cultural Relations between Iran and Turkey During the Period of Mohammad Reza Pahlavi (1941-1979) with an Emphasis on Associations and Cultural Institutions: Historical Sciences Studies Vol.16, No 1, Serial No.37 –Spring- Summer, (205-222). DOI:10.22059/jhss.2024.371594.473686

Publisher: University of Tehran Press

1. Introduction

The cultural ties between Iran and Turkey (Ottoman Empire) have a long-standing history. Cultural exchanges between the two countries have never been hindered despite their long periods of war and conflict. The geographical proximity, as well as extensive trade relations between merchants of both countries, have always ensured a strong and uninterrupted connection between Iran and Turkey. However, their relationship extends beyond mere trade relations, with cultural ties playing a significant role.

The cultural proximity and shared heritage of the two countries have laid the foundation for these connections. There are abundant sources and examples of the close cultural ties between Iran and Turkey, ranging from Persian poetry in the Ottoman court to academic exchanges.

Iran and the Ottoman Empire, after various competitions and conflicts during the modern era, underwent similar historical processes in the late 19th and early 20th centuries in their quest for modernization. Following the rise of Atatürk in Turkey and Pahlavi First in Iran, the relations between the two countries took a new direction. The closeness between Iran and Turkey increased significantly to the extent that the mutual influence of the two countries during this period cannot be denied. The similarities in the macro-level policymaking during the reign of Pahlavi First in Iran and Atatürk in Turkey are evident to any researcher. The initial steps taken by Iran and Turkey to develop their relations during this period were largely focused on cultural initiatives such as student and teacher exchanges, as well as the exchange of valuable literary and historical texts.

It seems that the decision-making groups at the highest political level in both countries had already recognized numerous commonalities in their origins and modern futures. However, prior to the Iranian Constitutional Revolution (1906), this understanding was clear to intellectuals in both countries, and many Iranian intellectuals formed their own associations in Turkey to pursue their interests. This trend intensified after the emergence of Pahlavi First, leading to more official and nationalized scientific and cultural exchanges between Iran and Turkey.

The outbreak of World War II briefly interrupted this process, diverting the attention of both countries to internal issues. With the end of World War II, new imperatives for further expanding natural communications between Iran and Turkey became apparent. Turkey and Iran were allies in the emerging bipolar world, united against the United States. The geographical, historical, and cultural relations between the two countries had now entered diplomatic and geopolitical dimensions. Common regional threats posed challenges to Iran and Turkey, requiring greater coordination in their strategies. The Soviet Union's presence in the vicinity of Iran and Turkey was a common threat, employing similar methods to dominate both countries. Consequently, they expanded their relations within the framework of agreements such as the Baghdad Pact, CENTO, and the Regional Cooperation for Development (RCD), also prioritizing the development of cultural relations.

In 1959, a cultural agreement was signed between the two parties, outlining the framework for cultural relations between the two countries. During this period, associations and institutions such as the Turkey-Iran Friendship Association, the Iran-Turkey Friendship and Cultural Relations Association, the Turkish-Iranian Women's Friendship and Cultural Association, and the Association of Friends of Regional Cooperation were established by the initiative of some prominent statesmen, intellectuals, and merchants to improve and advance the cultural relations between the two countries. The institutionalization of bilateral communications further deepened the relationship between Iran and Turkey. Practically, they had achieved significant commonalities at all levels, rooted both in historical ties and contemporary exigencies. The cultural relationship between Iran and Turkey was based on a very strong foundation, and its depth increased with the establishment of international institutions.

Despite the importance of mutual relations between Iran and Turkey, and their significant cultural commonalities and historical relationship, there has been insufficient research in this field. The majority of studies conducted in Turkey have been dominated by a Western historiographical approach, with insufficient use of Persian sources. This problem also exists in Persian sources related to this field. Therefore, most of the research conducted in the field of cultural interactions and relations between Iran and Turkey has been carried out with nationalist and unscientific approaches, which exacerbates the issues associated with these studies. Generally, the research conducted in this area, despite its importance and historical significance, is not satisfactory. For example, the examination by Hamid Ahmadi in Persian briefly covers the cultural relations during the reign of Mohammad Reza Pahlavi, as his focus is mainly on the post-Islamic Revolution era. Additionally, another Persian article titled "Iran-Turkey Cultural Relations" by a Turkish author primarily focuses on the political and economic relations between the two countries, with cultural issues being sidelined. This article mostly concentrates on the period following the emergence of the Justice and Development Party in Turkey and particularly on Iran-Turkey relations after the Arab Spring. Among Turkish sources, Ibrahim Erdal's

article, "Established Associations in Connection with Cultural Relations between Turkey and Iran from 1950 to 1980," somewhat touches upon our topic. However, the author only examines two associations and does not utilize Iranian sources. Moreover, a Turkish thesis on cultural relations between Iran and Turkey during the Democrat Party era from 1950 to 1960, authored by Mangör, primarily discusses issues from a political perspective, albeit briefly mentioning cultural relations. These studies do not provide significant and new information on Iran-Turkey relations during the period under discussion. Therefore, this article aims to address this gap by using documents from both Iran and Turkey, as well as library sources, to clarify past ambiguities and present new insights in this area. The purpose of this article is to investigate the cultural relations between Iran and Turkey during the reign of Mohammad Reza Pahlavi, focusing on associations and cultural institutions. It is written using a descriptive-analytical method and relies on documentary and library sources. This article, for the first time, extensively utilizes documents from both Iranian and Turkish sources, as well as research conducted in both languages, simultaneously.

پژوهشهای علوم تاریخی

شاپای الکترونیکی: ۲۶۷۶-۳۳۷۰

<https://jhss.ut.ac.ir>

اشارات دانشگاه تهران

روابط فرهنگی ایران و ترکیه در دوره محمد رضا پهلوی (۱۳۵۷-۱۳۲۰ ش. / ۱۹۷۹-۱۹۴۱ م.) با تأکید بر

انجمن‌ها و مؤسسه‌های فرهنگی

^۱ مراد جلیپ^۲، حمید کرمی پور[✉]

Muratclp29@gmail.com

karamipour@u.t.ac.ir

۱. دانشجوی دکتری گروه تاریخ دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران، تهران، ایران. رایانامه:

۲. نویسنده مسئول دانشیار گروه تاریخ دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران، تهران، ایران. رایانامه:

اطلاعات مقاله چکیده

نوع مقاله:

علمی - پژوهشی

تاریخ دریافت:

۱۴۰۲/۱۱/۰۴

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۳/۰۱/۲۵

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۳/۰۴/۲۰

تاریخ انتشار:

۱۴۰۳/۰۶/۳۰

ایران و عثمانی، پس از رقابت و درگیری‌های مختلف با یکدیگر در دوران پیشامدرن، در نیمه دوم قرن نوزدهم و ربع اول قرن بیستم، در مسیر تکاپو برای دست یافتن به تجدد، فرآیند تاریخی مشابهی را طی کردند. پس از به قدرت رسیدن آتاتورک در ترکیه و پهلوی اول در ایران، مناسبات دو کشور در مسیر جدیدی قرار گرفت. ورود این دو کشور به جمع علاقه‌مندان به تجدد و تلاش آشکار آن‌ها در نزدیکی به تمدن غرب، زمینه‌ساز علایق مشترک سیاسی و فرهنگی میان آن‌ها گردید. گام‌های نخست ایران و ترکیه در توسعه روابط یکدیگر، بیشتر معطوف به اقدامات فرهنگی همچون تبادل دانشجو و استاد و نیز متون با ارزش ادبی و تاریخی بود. این روند با وقوع جنگ جهانی دوم ادامه نیافت و توجه دو کشور بر مسائل داخلی متمرکز شد. پس از پایان جنگ و شکل‌گیری دنیای دوقطبی، به‌ویژه با توجه به فضای جنگ سرد، دو کشور که اینک متحد آمریکا به حساب می‌آمدند درصدد برقراری روابط صمیمانه برآمدند. بنا به همین ملاحظات، روابط خود را در چارچوب توافق‌نامه‌هایی مانند پیمان‌های بغداد، سنتو و سازمان همکاری‌های منطقه‌ای (RCD) توسعه دادند و توسعه روابط فرهنگی را هم در دستور کار قرار دادند. در سال ۱۹۵۹ م. / ۱۳۳۷ ه. ش. یک قرارداد فرهنگی بین طرفین به امضا رسید که چارچوب روابط فرهنگی دو کشور را مشخص کرد. در این دوره انجمن‌ها و مؤسسه‌هایی همچون انجمن دوستی ترکیه و ایران، انجمن دوستی و روابط فرهنگی ایران و ترکیه، انجمن دوستی و فرهنگ زنان ترک-ایرانی، انجمن دوستداران همکاری‌های عمران منطقه‌ای، با ابتکار برخی از دولتمردان، روشنفکران و بازرگانان برجسته به منظور بهبود و پیشرفت روابط فرهنگی دو کشور تأسیس گردید. هدف این مقاله بررسی روابط فرهنگی بین ایران و ترکیه در دوره محمد رضا پهلوی با تکیه بر انجمن‌ها و مؤسسه‌های فرهنگی است؛ و با روش توصیفی-تحلیلی و بر اساس منابع اسنادی و کتابخانه‌ای نوشته شده است. این مقاله برای نخستین بار، به طور همزمان از اسناد ایرانی و ترکی و نیز پژوهش‌های انجام‌شده در هر دو زبان، به شکل گسترده استفاده کرده است.

واژه‌های کلیدی: ایران، ترکیه، محمد رضا پهلوی، جنگ سرد، بلوک غرب.

استناد: جلیپ، مراد، کرمی پور، حمید؛ (۱۴۰۳). روابط فرهنگی ایران و ترکیه در دوره محمد رضا پهلوی (۱۳۵۷-۱۳۲۰ ش. / ۱۹۷۹-۱۹۴۱ م.) با تأکید بر انجمن‌ها و

مؤسسه‌های فرهنگی: پژوهشهای علوم تاریخی، سال ۱۶، شماره ۱، بهار و تابستان، شماره پیاپی ۳۷- (۲۰۵-۲۲۲). DOI:10.22059/jhss.2024.371594.473686

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

۱. مقدمه

روابط ترکان و ایرانیان در درازنای تاریخ، گستره‌ای از روابط سیاسی، فرهنگی و اقتصادی را در برمی‌گیرد. این مناسبات هرچند در هر دوره کیفیت‌های متفاوتی به خود گرفته، اما هیچ‌گاه وجوه فرهنگی آن، اهمیت خود را از دست نداده است. ایران و ترکیه، به خاطر همسایگی و مبانی فرهنگی مشترک، تعاملات و مناسبات نزدیکی داشته و دارند، به رغم این موضوع، حجم و کیفیت تحقیقات صورت گرفته در عرصه روابط فرهنگی معاصر رضایت‌بخش نیست و نیاز به بررسی‌های بیشتری دارد. در بررسی‌های علمی صورت گرفته در این باره در ترکیه، تأثیرپذیری از پژوهش‌های غربی، نقش غالب دارد و منابع ایرانی آن طور که انتظار می‌رود مورد استفاده قرار نگرفته یا امکان استفاده از آن‌ها چندان مهیا نبوده است. همین وضعیت در مطالعات انجام شده در ایران هم به اشکال گوناگون خود را نشان داده است. به همین جهت مطالعاتی که با محوریت روابط دو کشور انجام شده، تنها موضوعات خاصی را در کانون توجه خود قرار داده و پهنه وسیعی از ابهامات آن روشن نگشته است. علاوه بر این، برخی از مورخان و پژوهشگران که آثار خود را با دغدغه‌ها و انگیزه‌های ملی‌گرایی نوشته‌اند، نه تنها در این زمینه منشأ اثری نبوده‌اند، بلکه با دیدگاه‌های تنگ نظرانه، خود به مشکلات این مسیر افزوده‌اند. به علاوه همان‌طور که اشاره کردیم، اگرچه روابط فرهنگی دو کشور سابقه‌ای ریشه‌دار و طولانی دارد، اما مطالعات در این زمینه غنی و رضایت‌بخش نیست.

برای نمونه می‌توان به بررسی حمید احمدی به زبان فارسی اشاره کرد. نویسنده مناسبات فرهنگی دوره محمد رضا پهلوی را به اجمال و بسیار کلی برگزار می‌کند، زیرا بیشتر تمرکز او دوران پس از انقلاب اسلامی است (احمدی، ۱۳۸۹: ۱۳۴-۹۳). علاوه بر آن، مقاله فارسی دیگری با عنوان روابط فرهنگی ایران و ترکیه، توسط یک نویسنده ترک نوشته شده (کایا، ۱۳۹۸: ۲۱۵-۱۸۳) که تمرکز نویسنده آن بیشتر به روابط سیاسی و اقتصادی دو کشور بوده و مسائل فرهنگی در حاشیه قرار گرفته است. در این مقاله بیشتر به دوره بعد از روی کار آمدن حزب عدالت و توسعه در ترکیه و به‌خصوص روابط ایران و ترکیه بعد از بهار عربی توجه شده است (کایا، ۱۳۹۸: ۲۱۵-۱۸۳). در میان منابع ترکی، مقاله ابراهیم اردال با عنوان انجمن‌های تأسیس شده در پیوند با روابط فرهنگی ترکیه و ایران از سال ۱۹۵۰ م. تا سال ۱۹۸۰ م. تا حدودی به موضوع ما می‌پردازد (Erdal, 1980: 471-480). در این مقاله نویسنده فقط دو انجمن را بررسی کرده و از منابع ایرانی هم استفاده نکرده است. علاوه بر این‌ها می‌توان به یک پایان‌نامه ترکی به‌عنوان روابط فرهنگی ایران و ترکیه در دوره حزب دموکرات از ۱۹۵۰ م. تا ۱۹۶۰ م. اشاره کرد که نویسنده مسائل را بیشتر از جنبه سیاسی بررسی می‌کند. با این حال به روابط فرهنگی هم به طور مختصر اشاره می‌کند (Mangör, 2021: 157). این بررسی‌ها، اطلاعات مهم و جدیدی از روابط ایران و ترکیه در

دوره مورد بحث ارائه نمی‌دهند. این مقاله در راستای ترمیم این وضعیت با استفاده از اسناد این دو کشور و نیز منابع کتابخانه‌ای، درصدد روشن ساختن ابهامات گذشته و نیز ارائه نکات جدید در این زمینه برآمده است.

۲. پیشینه روابط فرهنگی دو کشور

سابقه ارتباطات ترک‌ها و ایرانیان به دوران قبل از اسلام برمی‌گردد، اما این تماس و تعامل در دوران اسلامی رونق بیشتری پیدا کرد. اگرچه نمی‌توان جغرافیای فرهنگی این دو جامعه را با خطوط دقیقی تفکیک کرد، با این حال می‌توان الهامات مشترک فرهنگ ترکی و ایرانی مزین به بافت اسلامی را در جغرافیای وسیعی از بالکان گرفته تا کاشغر مشاهده کرد (Bilka, 2006: 10). از دوره‌های کلاسیک تا دوره‌های جدید، مشاهده می‌شود که زبان و ادبیات فارسی و همین‌طور فرهنگی ایرانی در دولت‌هایی که ترک‌ها تأسیس کرده‌اند، مانند سلجوقیان و عثمانی‌ها، تأثیرگذار بوده است. نمونه مهمی از این وضعیت را می‌توان در القاب و کنیه سلاطین سلجوقی آناتولی دید. از یازده امیر آناتولی، سه نفر از آن‌ها کیخسرو، دو نفر کیقباد و دو نفر کیکاووس نام داشتند که هم نام پادشاهان تاریخ حماسی ایران بودند. همچنین برخی از شاهزادگان با نام‌هایی مانند کیخسروشاه، جهانشاه و فریدون خوانده می‌شدند (Subhani, 2015: 95). همچنین در دوران عثمانی نیز دیده می‌شود که بسیاری از سلاطین و شاهزادگان عثمانی، زبان فارسی را به‌خوبی می‌آموختند. ایلدرم بایزید، سلطان محمد فاتح، بایزید دوم، شاهزاده جم سلطان، پسر سلطان محمد فاتح، سلطان سلیم یاوز، سلیمان باشکوه، شاهزاده مصطفی، سلطان مراد سوم و سلطان احمد اول به زبان فارسی شعر می‌سرودند. در این میان، به ویژه سلطان سلیم یاوز در استفاده از زبان فارسی مهارت زیادی داشت، هرچند زبان مادری او فارسی نبود. علاوه بر اینها شاعران ترک مانند فضولی، نابی، نفعی که در دوره عثمانی مشهور بودند، دیوان‌های فارسی نیز داشتند. (Öztürk, 2003: 109,110). از سوی دیگر زبان مادری بسیاری از شاهان و دولتمردان ایرانی نیز ترکی بوده است. در حالی که دیوان سلطان سلیم یاوز به زبان فارسی بود، معاصر و دشمن او یعنی شاه اسماعیل، دیوان خود را به ترکی نوشته بود (Aka, A 2003: 63). جایگاه زبان و ادبیات فارسی در دوره عثمانی را در منابع باقی‌مانده از این دوره می‌توان دید. از میان نسخه‌های خطی موجود در ترکیه که تعداد آن‌ها ۲۰ تا ۲۵ هزار نسخه تخمین زده شده است، نسخه‌های خطی فارسی تقریباً یک دهم $\frac{1}{10}$ از آن‌ها را شامل می‌شود (Dilberipour, 2015: 113).

پس از جنگ جهانی اول و روی کار آمدن دولت‌های جدید در ایران و ترکیه، اراده توسعه و پیشرفت سریع در دستور کار آن‌ها قرار گرفت. در این دوره، فعالیت‌های نوسازی در ترکیه به عنوان الگویی برای دولتمردان ایران مطرح شد. در بسیاری از مطالعات مربوط به دوره مورد بحث، بارها به تأثیر آتاتورک و اصلاحات او بر پهلوی اول اشاره شده است. در این زمینه، برنامه

هایی مانند تأسیس دانشگاه و برخی از مراکز فرهنگی، کشف حجاب، اجبار به سر گذاشتن کلاه به عنوان هدایای سفر پهلوی اول از کشور ترکیه بیان شده است (وکیلی، ۱۳۸۲: ۱۶۰ و ۱۵۹). از سوی دیگر، برخی اصلاحات به‌ویژه در حوزه فرهنگی، بین مؤلفه‌های فرهنگی دو کشور فاصله انداخت. در این زمینه، انقلاب الفبا در ترکیه و تصفیه زبان در هر دو کشور قابل ذکر است (مختاری و منتظری، ۱۳۹۱: ۲۱۱).

روابط دو کشور با شروع جنگ جهانی دوم به پایین‌ترین سطح خود رسید. می‌توان گفت که روابط طرفین از این دوره تا کودتای ۲۸ مرداد علیه دکتر مصدق در سطح معمولی پیش رفت. در ایران، مشکلات حضور متفقین، نزاع و اختلاف دولت و نیروهای سیاسی و سپس شروع نهضت ملی کردن نفت، اجازه حضور فعال ایران در فضای دیپلماسی جهانی را نداد.

همان‌طور که اشاره شد روابط ایران و ترکیه در دوره آتاتورک و پهلوی اول، دستخوش دگرگونی بزرگی شده بود. در این دگرگونی، علاوه بر شرایط مساعد جهانی و منطقه‌ای، دوستی شخصی بین رهبران دو کشور را نیز نباید نادیده گرفت. اما با شروع جنگ جهانی دوم، آهنگ روابط دو کشور کاستی گرفت و هر دو دولت به مسائل داخلی خود روی آوردند ولی با پایان جنگ، روابط بین دو کشور دوباره روی به گسترش نهاد (Tanrikulu, 1970: 34).

روی کار آمدن حزب دمکرات در ترکیه در سال ۱۹۵۰ م با استقبال بوروکرات‌های ایرانی به ویژه در زمینه بهبود روابط فرهنگی مواجه شد؛ اما اندکی پس از آن با به قدرت رسیدن مصدق در ایران روابط دو کشور تیره شد، زیرا ترکیه تحولات ایران را بستری برای رشد کمونیسم تصور کرد. ترکیه با توجه به تقویت جنبش کمونیستی در ایران، سیاست‌های مصدق را ابزاری می‌دانست که ایران را به بی‌ثباتی و آشفتگی داخلی کشانده و در نتیجه به شوروی در منطقه برتری می‌داد. نیمه اول دهه ۱۹۵۰ م. / ۱۳۳۰ ش، دوره نگرانی آمریکا از نفوذ شوروی در منطقه بود، از این رو ملاحظات امنیتی و سیاسی بر نگاه فرهنگی چیره یافت (Çetinsaya, 329-347). در این دوره روابط ترکیه و ایران نه در راستای انگیزه‌ها و حفظ منافع دو کشور، بلکه عموماً در مداری که ایالات متحده ترسیم کرده بود، توسعه یافت. اگرچه در این دوره دو کشور روابط خود را در چارچوب سازمان‌هایی مانند پیمان بغداد و سنتو ترسیم کردند، اما این سازمان‌ها نتوانستند موفقیت مورد انتظار را به دست آورند. با این حال پیمان^۱ CENTO* منجر به برخی همکاری‌ها و پیشرفت‌ها در زمینه‌های تجارت، حمل و نقل و ارتباطات بین ترکیه و ایران گردید و تمایل به توسعه این همکاری‌ها منجر به ایجاد سازمان همکاری عمران منطقه‌ای (RCD^۲)* بین ترکیه،

1 . Central Treaty Organization

2 . Regional Cooperation for Development

ایران و پاکستان شد (Çetinsaya, : 335). همچنین لازم به ذکر است که فعالیت‌های فرهنگی مهمی نیز در چارچوب این سازمان‌های منطقه‌ای انجام شد.

در سال ۱۹۵۹ م. / ۱۳۳۷ ه.ش. قرارداد فرهنگی بر اساس ۱۸ ماده بین دو کشور به امضا رسید. این قرارداد چارچوب روابط فرهنگی دو کشور برای سال‌های آتی و حتی چند سال پس از انقلاب اسلامی را هم مشخص کرد (مختاری و منتظری، ۱۳۹۱: ۲۱۲). این قرارداد فرهنگی در ۲۹ ژانویه ۱۹۵۹ م به امضا رسید تا مسیر روابط فرهنگی دو کشور را هموار نماید. هدف از این قرارداد تقویت مناسبت هنری و فرهنگی بود که تحت تأثیر روابط اقتصادی رو به ضعف نهاده بود (Mangör, 2021: 157). نکات زیر در رابطه با قرارداد فوق، پس از گفتگوی فراوان مورد تأکید قرار گرفت: تبادل کارکنان و دانشمندان دانشگاه‌ها، ایجاد کرسی‌هایی در رشته‌های زبان، ادبیات، تاریخ و جغرافیا در دانشگاه‌های دو کشور، بهره‌برداری شهروندان دو کشور از مؤسسات آموزشی یکدیگر، اعطای بورسیه به دانشجویان دانشگاه یا مراکز آموزش عالی برای ادامه تحصیل، معرفی فرهنگ و سبک زندگی دو کشور در برنامه‌های درسی، ایجاد و تشویق تماس‌های لازم برای معرفی فرهنگ دو کشور به یکدیگر، جلوگیری از درج اطلاعات نادرست در مورد دو کشور در کتاب‌های درسی مدارس دو کشور. اعزام هیئت‌های فرهنگی و هیئت‌های علمی، برگزاری همایش، کنسرت، افتتاح نمایشگاه‌های علمی و نمایشگاه‌های هنری و نمایش فیلم‌های فرهنگی و برنامه‌های رادیویی (Mangör, 2021: 157).

۲. انجمن‌ها و مؤسسه‌های فرهنگی ایران و ترکیه در دوره محمدرضا پهلوی

با آغاز سلطنت محمدرضا پهلوی (در ۱۹۴۱ م. / ۱۳۲۰ ه.ش.)، ایران و ترکیه، تحت تأثیر تحولات پس از جنگ جهانی دوم، تمایلات مشترک بیشتری نسبت به غرب یافتند و به همین خاطر زمینه گشایش بیشتری در روابط میان آن‌ها ایجاد شد (Çetinsaya: 333). در دوران حکومت ۳۷ ساله شاه جدید، دو کشور، سه گام مهم برداشتند که زمینه‌ساز همکاری در عرصه‌های سیاسی، نظامی، اقتصادی و فرهنگی گردید (مختاری و منتظری، ۱۳۹۱: ۱۹۱):

۱. امضای پیمان بغداد در سال ۱۹۵۵ م. / ۱۳۳۳ ه.ش. (ترکیه-ایران-عراق-پاکستان-انگلیس).
۲. پیوستن به سازمان پیمان مرکزی (CENTO) در سال ۱۹۵۹ م. / ۱۳۳۸ ه.ش. (ترکیه-ایران-پاکستان-انگلیس).
۳. تأسیس سازمان همکاری عمران منطقه‌ای (RCD) در سال ۱۹۶۴ م. / ۱۳۴۳ ه.ش. (ترکیه-ایران-پاکستان).

در این مدت حدود ۳۰ موافقت‌نامه، پروتکل و قرارداد در زمینه‌های سیاسی، اقتصادی و فرهنگی بین دو کشور به امضاء رسید (خرازی، ۱۳۸۴: ۶۰). فضای جدید سیاسی و امنیتی که پس از جنگ جهانی دوم در بسیاری از کشورهای جهان به وجود آمده بود، زمینه را برای همکاری

کشورهایی که با دغدغه‌ها و سیاست‌های مشابه دست به گریبان بودند، فراهم ساخت و به دنبال آن، سازمان‌های رسمی و غیررسمی برای توسعه روابط دوجانبه یا چند جانبه تأسیس گردید. دولت ترکیه، دامنه فعالیت‌های فرهنگی خود را با کشورهایی که در حوزه بلوک غرب قرار داشتند، گسترش داد. انجمن دوستی ترکیه و پاکستان و انجمن دوستی ترک و عرب را می‌توان از سازمان‌هایی که در این زمینه فعالیت می‌کردند نام برد. هدف ترکیه و این کشورها، ایجاد و توسعه روابط و همکاری نزدیک بین طرفین بود (Erdal, 1980: 475). علی‌رغم اهمیت مناسبات فرهنگی در گسترش روابط ایران و ترکیه، اسناد مربوط به تأسیس و فعالیت انجمن‌ها و مؤسسات فرهنگی این دو کشور، درباره برخی موضوعات مهم در مراکز اسنادی، یا موجود نیست و یا تنها اندکی از آن‌ها دست‌یافتنی است.

۳-۱. تأسیس انجمن دوستی ایران و ترکیه

۱۱ دسامبر ۱۹۵۲ م. / ۲۰ آذر ۱۳۳۱ ه.ش. گروهی متشکل از وزیر امور خارجه ترکیه، فؤاد کوپرولو (مورخ معروف)، ۷ نماینده مجلس و ۲ نفر از وکلای مجلس، در ضیافتی در سفارت ایران در آنکارا، تصمیم گرفتند انجمن دوستی ایران و ترکیه را تأسیس نمایند (Türk-İran Dostluğu, 2020: 36). بنا به گفته اسماعیل صدقی اوغوزبی اوغلو، وکیل و منشی این انجمن، در این اقدام، ابراهیم زند سفیر وقت ایران نقش بزرگی داشت. آقای زند در این راستا با شخصیت‌های تأثیرگذار ترک که دغدغه روابط با ایران را در سر داشتند، تماس گرفت. در آغاز بیانیه انجمن دوستی ترکیه و ایران در استانبول به تاریخ ۲۸ اکتبر ۱۹۵۳ م. / ۶ آبان ۱۳۳۲ ش. به انگیزه تأسیس این انجمن اشاره شده است: «مرزها، فرهنگ و زبان مشترک دارند و از لحاظ آداب و رسوم و سنت‌ها تقریباً با هم یکی هستند. همین‌طور تلاش برای نزدیک ساختن این دو ملت برادر به همدیگر و تحکیم پیوند دوستی بین جوانان ترک و ایرانی، برقراری روابط فرهنگی، تبادل دانشجو و برنامه‌ریزی برای سفر اتباع دو کشور و تلاش برای ایجاد آسایش برای سفرها و به دور از گرایش ملی، از دیگر اهداف ما است» (Türk-İran Dostluğu, 2020 : 40).

هدف تأسیس این نهاد طبق آیین‌نامه انجمن، به این شکل توضیح داده شده است:
- تقویت روابط دوستی و برادری بین ملت‌های ترک و ایران که تاریخ‌هایشان پر از شکوه و افتخار است.

- ایجاد روابط فرهنگی متقابل و تلاش برای تقویت آن.

- تبادل دانشجو و بهره‌مندی از آثار علمی و ادبی متقابل و همین‌طور باز کردن دوره‌های زبان فارسی.

- برگزاری تورهای گردشگری برای بازدید از کشورهای ترکیه و ایران و تلاش برای تأمین تسهیل این امر.

-تهیهٔ بروشورها، تشکّل‌ها، اجلاس‌ها و تورهای گشت‌وگذار، با هدف برقراری برادری بین این دو ملت تا از این طریق آنها را به یکدیگر نزدیک‌تر کند (Türk-İran Dostluk Cemiyeti)
3 : (Nizamnamesi,1956).

اسامی مؤسّسین این انجمن هم از این قرار بود: عباس اقبال، حسین احرابی، علی‌اکبر شریف، انور کاران، فؤاد خلوصی دمیراللی، فؤاد کوپرولو، حمدالله صبحی تانریوور، حسین طاهرزاده، ابراهیم زند، صدقی اوغوزبی اوغلو، اسماعیل قاسم‌زاده، عزت شفیع‌زاده، بهادر بهادری، رفیق کورالتان، روکتین نصوهی اوغلو، رضا اصپهان، رضا لکی، رفیعی جوات اولونای، رضا کهنمویی، سانی یاور، صالح فؤاد کچجی، صبری آنتای، یاشار شیناسی. مناصب این افراد نشان می‌دهد که اکثریت آن‌ها از دولتمردان، سیاستمداران و بازرگانان بوده‌اند. طبق اساسنامهٔ انجمن، اتباع دو ملت که بالای ۱۸ سال سن دارند، می‌توانند برای عضویت انجمن اقدام بکنند. در اساسنامهٔ انجمن، یکی از نکات جالب تصریح به دخالت ندادن اعتقادات و گرایش‌های دینی در ادارهٔ انجمن بود. هدف آن این بود که عدم اشتراکات دینی موجود بین دو ملت، عاملی تأثیرگذار در اصول بنیادین انجمن و فعالیت‌های آینده او نباشد (Erdal, 1980: 476).

به نظر إردال، فعالیت‌های انجمن با سفر مندرس نخست‌وزیر وقت ترکیه به روسیه شوروی و چندی پس از آن با وقوع کودتای ۲۷ مه ۱۹۶۰ م. / ۶ خرداد ۱۳۳۹ ه.ش. در این کشور کاهش یافت و به حوزهٔ آموزشی محدود شد. یکی از فعالیت‌هایی انجام شده در این دوره، آموزش زبان و فرهنگ ترکی در تهران بود. در این پیوند، فردی به نام حقمت ایلایدان، بین سال‌های ۱۹۶۴-۱۹۶۰ م. / ۱۳۴۳-۱۳۳۹ ه.ش. به عنوان مدرس دوره‌های آموزشی ترکی، منصوب شد و فعالیت‌هایی انجام داد (Erdal, 1980 : 471-476).

۳-۲. انجمن دوستی و روابط فرهنگی ایران و ترکیه

چند سال پس از تأسیس انجمن فرهنگی در ترکیه، در ایران هم یک انجمن فرهنگی تأسیس شد. متأسفانه در مورد این انجمن در منابع ترکی اطلاعاتی یافت نشده است. با این حال، این انجمن یک مجله منتشر می‌کرد و اگرچه تنها به یک شماره از آن دست یافتیم، اما در همین شماره نیز می‌توان به توضیحات مفیدی در مورد چگونگی تأسیس آن دست یافت. علی منصور که زمانی سفیر ایران در ترکیه بود و در تأسیس این انجمن کوشش فراوان داشت و به عنوان یکی از اعضای افتخاری این انجمن انتخاب شده بود، نحوهٔ تشکیل این انجمن را چنین توضیح داده است:

«من وقتی که در ترکیه بودم این موضوع را کاملاً درک کردم و به این نتیجه رسیدم که اولیای دولت شاهنشاهی را مطمئن بکنم که به این امر و به این پرنسب معتقد باشند و این منظور همان نزدیک کردن دو ملت به یکدیگر و ایجاد روابط فرهنگی و دوستی بین دو ملت است. انجمنی که در ترکیه تشکیل شد به نام انجمن دوستی ترک و ایران است و از آن وقت تا

به حال تماس‌های ورزشی و دید و بازدیدهای دوستانه بین دو ملت رواج داشته است هر دو ملت اینها را می‌بینند و درک می‌کنند و به این جهت بود که به اهتمام شخصیت‌های برجسته ایرانی نیز تصمیم گرفتیم یک مؤسسهٔ فرهنگی هم در اینجا داشته باشیم. ما باید با برقرار کردن مؤسسه‌ها و انستیتوهای فرهنگی و ایجاد تسهیلات فراوان بیش از پیش دو مملکت را به یکدیگر نزدیک سازیم» (نشریه انجمن دوستی و روابط فرهنگی ایران و ترکیه، ۴۳-۴۲).

چنان‌که گفته شد، تنها شمارهٔ مجله مربوط به این انجمن که در دسترس است، مربوط به سومین مجمع عمومی آن است که در تاریخ ۶ مارس ۱۹۵۸ م. / ۱۵ اسفند ۱۳۳۶ ه.ش. تشکیل شد و بر مبنای آن، هیئت مدیره به ترتیب زیر تعیین شدند: (نشریه انجمن دوستی و روابط فرهنگی ایران و ترکیه، ۳۴).

ابراهیم حکیمی (حکیم الملک) - رئیس انجمن

دکتر حبیب دادفر - دبیر کل

عباس مسعودی - عضو اصلی هیئت مدیره (ایرانی)

نصرت الله منتصر - عضو اصلی هیئت مدیره (ایرانی)

تیمسار سپهبد محمد نخجوان (امیر موثق) - عضو اصلی هیئت مدیره (ایرانی)

علی هیئت - عضو اصلی هیئت مدیره (ایرانی)

علی منصور - عضو اصلی هیئت مدیره (ایرانی)

بدیع کارابورچک - عضو اصلی هیئت مدیره (ترک)

زاره یاورو - عضو اصلی هیئت مدیره (ترک)

ساسون کاشی - عضو اصلی هیئت مدیره (ترک)

فاروق شاهینباش - عضو اصلی هیئت مدیره (ترک)

دکتر ابراهیم برزگر - عضو علی‌البدل هیئت مدیره

یاوز دمیرللی - عضو علی‌البدل هیئت مدیره

دکتر جهانگیر حاج علیلو - عضو علی‌البدل هیئت مدیره

بانو اعظم سپهر خادم - عضو علی‌البدل هیئت مدیره

دکتر جواد هیئت و اسمعیل مهندس - بازرسان انجمن

در این زمان برخی تحولات در مناسبات دو بلوک شرق و غرب رخ داد که بر روابط ایران و ترکیه تأثیر نهاد. نفوذ بریتانیا در خاورمیانه به دنبال بحران کانال سوئز و رویارویی اعراب و اسرائیل کاهش یافت و در مقابل، اتحاد شوروی از این فرصت استفاده کرد و خود را در کنار کشورهای عربی قرار داد. این وضعیت باعث خوش نامی شوروی در منطقه گردید. در ۵ ژانویه ۱۹۵۷ م. / ۱۵ دی ۱۳۳۵ ه.ش، آیزنهاور رئیس‌جمهور ایالات متحده، به‌منظور رویارویی با سیاست شوروی، از

کنگره خواست تا به کشورهای خاورمیانه در حفظ استقلال خود کمک مالی کنند. در این دوره، روابط ایران و آمریکا نیز گسترش یافت، اما کودتایی که در این زمان در عراق رخ داد، محمدرضا پهلوی را نگران ساخت. پس از کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ ش؛ که محمدرضا پهلوی با بحران‌های مالی متعددی رو به رو شد، از آمریکا تقاضای وام نمود و پس از آنکه حمایت‌های مورد نظر را دریافت کرد، بیش از پیش به آمریکا نزدیک شد (Yıldırım, 1980: 140-145). همان‌طور که اشاره شد، روابط سیاسی ایران و ترکیه، پس از نزدیک شدن عدنان مندرس نخست‌وزیر ترکیه، به روسیه شوروی و پس از مدتی در کودتای ۲۷ مه ۱۹۶۰ م. / ۶ خرداد ۱۳۳۹ ه.ش. تضعیف شد و این وضعیت در کاهش روابط فرهنگی نیز نمود پیدا کرد که در منابع آن دوره هم منعکس شده است. مثلاً دکتر دادفر دبیر منشی انجمن در گزارشی که در تاریخ ۲۸ اوت ۱۹۶۲ م. / ۶ شهریور ۱۳۴۱ ه.ش. به نخست‌وزیری فرستاده، گزارش می‌دهد که سه سال پیش هیئتی از ایران به ترکیه رفته بود که مورد استقبال گرم ترکیه قرار گرفت. در مقابل، قرار شده بود یک هیئت ترک به ایران بیاید و هزینه سفر آنها را هم ایران بپردازد، اما به دلیل تحولات مختلف که در ترکیه پیش آمد، این سفر رخ نداد (ساکما، سند ۱). پس از مدتی، دولت ترکیه اهمیت رابطه سیاسی و فرهنگی با ایران را دریافت و درصدد تعمیق و گسترش آن برآمد و هیئتی را به این منظور به ایران اعزام کرد. اسدالله علم نخست‌وزیر وقت ایران، طی تلگرافی مورخ ۱۶ مارس ۱۹۶۳ م. / ۲۵ اسفند ۱۳۴۱ به جهاد بابان، نماینده مجلس ملی ترکیه و رئیس انجمن دوستی ترکیه و ایران، بابت سفر ایشان به ایران و نتایج مفید آن ابراز خرسندی کرد. همین‌طور اظهار امیدواری کرد که روابط دو کشور روز به روز تقویت شود (ساکما، سند ۲). برخی اسناد اطلاعات نسبتاً مفصلی از هشتمین و نهمین جلسه مجمع عمومی این انجمن و همین‌طور هزینه‌های درآمدی و فعالیت‌های آن به دست می‌دهند. جلسه هشتم مجمع عمومی روز سه‌شنبه ۱۳ ژوئن ۱۹۶۷ م. / ۲۳ خرداد ۱۳۴۶ ه.ش. در محل دفتر انجمن به ریاست تیمسار سپهبد محمد نجوان تشکیل شد (ساکما، سند ۳). سپس رأی‌گیری برای انتخاب رئیس، علی‌البدل، اعضای ترک و بازرسان انجمن آغاز شد و سپس منوچهر اقبال به عنوان نخستین رئیس این انجمن انتخاب شد.

اسنادی که در مورد این انجمن موجود است، در مورد درآمد و هزینه‌های آن اطلاعات دقیقی را ارائه می‌دهند. طبق این اسناد، اقلام درآمد انجمن عبارت بودند از: موجودی نقدی در بانک بازرگانی ایران، موجودی نقدی در صندوق انجمن، اثاثیه و اموال انجمن، بهای ۱۳۴ نشان انجمن اهدای دولت ترکیه به ایران، حق ورودی، حق عضویت، حق‌التدریس و ثبت نام از دانش‌آموزان زبان ترکی، عطایای وزارت فرهنگ و هنر در سال‌های ۱۹۶۷ و ۱۹۶۸ م. / ۱۳۴۶ و ۱۳۴۷ ه.ش. از محل وجوه اعطایی به انجمن که برای تأمین مال‌الاجاره تودیع شده، درآمد بابت بهره بانک اعتبارات تعاون، بابت تخفیف بلیط‌های مهمانان ترک به ایران (ساکما، سند ۴). اقلام هزینه‌های

انجمن هم از این قرار بود؛ هزینه چاپ و گزارش‌ها و دعوت‌نامه‌ها، هزینه اعلانات و آگهی در جراید، هزینه لوازم‌التحریر، حقوق کارکنان انجمن، هزینه پست و تلگراف، وجه آب بها-برگ-تلفن-شوقاژ، مخارج متفرقه، مخارج پذیرایی، بهای ۱۰۵ عدد نشان انجمن، حق‌التدریس زبان ترکی به آموزگاران، مسافرت به خارج از کشور، بدهکاران متفرقه، اثاثیه و اموال.

با نگاهی به جدول هزینه‌های انجمن که برگزاری جلسات تبلیغاتی و ضیافتی بخش مهم آن بود، معلوم می‌گردد گام‌های بلندی در جهت معرفی دولتمردان و شخصیت‌های برجسته دو کشور به همدیگر برداشته شده بود و هدف آن توسعه روابط فرهنگی دو کشور با هدف ایجاد روحیه اتحاد و همبستگی در بین اعضای انجمن بود. (ساکما، سند ۵) به برخی از ضیافت‌ها و جلساتی که برای معرفی برخی افراد مشهور برگزار شده، مانند برگزاری مراسم بزرگداشت شخصیت‌های مهمی که به دلایل مختلف از ترکیه به ایران سفر کرده بودند و جایگاه مهمی که در مناسبات فرهنگی بین دو کشور داشتند اشاره شده است (ساکما، سند ۶+-- سند ۷). همچنین طبق اطلاعاتی که انجمن به وزارتخانه‌های ذیربط داده است، در سال ۱۹۵۵ م. / ۱۳۳۳ ه.ش، هیئتی ۳۰ تا ۴۰ نفره از چهره‌های برجسته زن ترکیه، جهت بررسی راه‌های توسعه روابط فرهنگی به ایران سفر کردند.

۳-۳. انجمن دوستی و فرهنگ بانوان ترک - ایرانی

همسران سیاستمداران ترک و ایرانی نیز تحت تأثیر فضای گرم دیپلماسی میان این دو کشور کوشش‌هایی انجام دادند. طبق گزارش یک سند، در تاریخ ۲۰ ژوئن ۱۹۶۶ م. / ۳۰ خرداد ۱۳۴۵ ه.ش، روز دوشنبه مراسم پایه‌گذاری و تأسیس «انجمن دوستی و روابط فرهنگی بانوان ایران و ترکیه» با شرکت بانوان برجسته ترکیه که دارای مشاغل مهمی بودند، در سفارت شاهنشاهی برگزار شد و انجمن مذکور رسماً تأسیس گردید (ساکما، سند ۸). اسامی هیئت مدیره انجمن روابط دوستی و فرهنگی بانوان ترکیه و ایران نشان می‌دهد که بیشتر آنان، همسران صاحب‌منصب‌های مهم سیاسی و نظامی دو کشور بوده‌اند، مانند بانو سونای - همسر جودت سونای رئیس‌جمهوری ترکیه و از این قبیل. همچنین اعضای زن ایرانی نیز، همسر چهره‌های شاخص سیاسی - نظامی بوده‌اند (ساکما، سند ۹).

۳-۴. انجمن دوستداران همکاری عمران منطقه‌ای

همان‌طور که قبلاً هم ذکر شد، شرایط ایجاد شده در دوران جنگ سرد زمینه را برای همکاری بین کشورهایی که دغدغه‌ها و اهداف مشابه در منطقه داشتند را فراهم ساخت. در این زمینه، سه کشور مهم منطقه با آگاهی از اهمیت همکاری میان کشورهای خود و منطقه، سازمان همکاری عمران منطقه‌ای را راه‌اندازی کردند. به‌منظور کمک به این سازمان در دستیابی به اهداف منطقی و ضروری خود، این انجمن توسط مؤسسه ملی همکاری عمران منطقه‌ای، با مواد زیر تأسیس شد.

طبق ماده اول اساسنامه انجمن، مرکز این انجمن که غیرانتفاعی بوده و به مدت نامحدود تشکیل شده بود، در تهران خواهد بود. همین‌طور طبق اساسنامه، اهداف انجمن به شرح زیر است:

-نشر و توجیه هرچه بیشتر علل منطقی و لزوم همکاری عمران منطقه‌ای به منظور توسعه روابط اقتصادی و اجتماعی، تحکیم مبانی دوستی و برادری و تفاهم و تعاون و تأمین صلح پایدار بر اساس علائق مشترک کشورهای عضو سازمان همکاری عمران منطقه‌ای.
-همکاری و تشریک مساعی با مسئولین همکاری عمران منطقه‌ای، همچنین همکاری با انجمن‌ها و سازمان‌های مشابه این انجمن در ایران و سایر کشورهای جهانی به منظور استفاده از امکانات این انجمن‌ها و سازمان‌ها در توسعه هدف انجمن (ساکما، سند ۱۰).

۳-۵. مؤسسه تحقیقات فرهنگی منطقه‌ای

RCD که در سال ۱۹۶۴ م. / ۱۳۴۳ ه.ش. تأسیس شده بود، کار خود را با گزارش‌های کمیته‌های فرعی آن و گزارش‌های «کمیته برنامه‌ریزی منطقه‌ای» این مؤسسه انجام می‌داد. این گزارش‌ها آخرین بار در جلسات شورای وزیران مورد بحث و بررسی قرار گرفته و به اجرا گذاشته می‌شد. این شورا در سال ۱۹۶۵ م. / ۱۳۴۴ ه.ش. تصمیم به تأسیس «مؤسسه فرهنگی-منطقه‌ای» در تهران گرفت. این مؤسسه قرار بود که تحقیقات منظمی را در مورد میراث مشترک تاریخی و فرهنگی کشورهای عضو RCD (پاکستان، ایران و ترکیه) انجام دهد. در گزارش پنجمین جلسه هیئت وزیران اعلام شد که مقدمات افتتاح مؤسسه فرهنگی منطقه‌ای از مه ۱۹۶۶ م. / اردیبهشت ۱۳۴۵ ه.ش؛ و برنامه پیشنهادی آن با خرسندی پذیرفته شد. این برنامه شامل تبادل نوازندگان، مربیان، هنرمندان، دانشمندان و ورزشکاران، انتشار کتب تاریخ و ادبیات، تبادل نقاشی و افتتاح نمایشگاه بود (Erkmen, 2021: 1386). در یک سند در مورد تأسیس این نهاد آمده است که مؤسسه‌ای به نام مؤسسه تحقیقات فرهنگی منطقه‌ای با مشارکت کشورهای ترکیه، ایران و پاکستان تأسیس شد، در نظر گرفته شده است که در آینده نشریاتی منتشر کرده و برای افراد مربوطه ارسال خواهد کرد. در این زمینه درخواست شد تا اسامی علاقه‌مندان به نشریات مربوط به تاریخ، فرهنگ و تمدن سه کشور به این اداره کل ارسال شود (ساکما، سند ۱۱). دهمین اجلاس شورای وزیران RCD از ۲۵ تا ۲۶ ژوئن ۱۹۶۹ م. / ۴ و ۵ تیر ۱۳۴۸ ه.ش. در اسلام آباد برگزار شد. این شورا در پایان این نشست، بیانیه مشترکی صادر کرد. در این بیانیه اقدامات و برنامه‌ریزی‌های انجام شده در زمینه همکاری‌های فرهنگی ذکر شده است. علاوه بر این، شورا با تأکید بر ادامه فعالیت مؤسسه فرهنگی، برخی اقدامات خود را به این صورت بیان کرد: چاپ ۱۱ عنوان کتاب و چاپ ۴ عنوان نیز که در شرف اتمام بود. ضمناً بیان شد که شعب مؤسسه باید تقویت شوند و اقدامات لازم برای این امر انجام خواهد شد (Erkmen, 2021:1389). دوازدهمین نشست شورای

وزیران RCD در ۳ ژوئیه ۱۹۷۰ م. / ۱۲ تیر ۱۳۴۹ ه.ش. در شهر بورسا به ریاست چاگلا یانگیل وزیر امور خارجه ترکیه برگزار شد. در این جلسه مجدداً فعالیت های مؤسسه فرهنگی منطقه ای مورد بررسی قرار گرفت و انتشارات، تحقیقات و ترجمه های موسسه با موفقیت خاتمه یافت (Erkmen, 2021: 1390) تا آنجا که بر ما معلوم است، مؤسسه مورد نظر آثار زیر را منتشر کرده است:

-محمد اقبال لاهوری، نویسنده: ضرب کلیم، ترجمه: علی نهاد تارلان

-استاد عبدالرشید - زندگی و فلسفه حضرت گنج بخش

-محمد اقبال لاهوری - ارمغان حجاز - ترجمه: علی نهاد تارلان

-رئیس جمهور پاکستان محمد ایوب خان - نه یک ارباب بلکه یک دوست (سرگذشت سیاسی)

-مهمت آکیف زندگی و آثار او - علی نهاد آتسیز

-محمد اقبال - توسعه متافیزیک در ایران که با این عنوان در ایران ترجمه شد: سیر فلسفه در ایران، ترجمه امیرحسین آریان پور، تهران، سال ۱۳۴۷، ناشر: مؤسسه فرهنگی منطقه ای (وابسته به سازمان همکاری عمران منطقه ای)

۴. نتیجه

تعامل فرهنگی بین ترک ها و ایرانیان که از دیرباز وجود داشته است، در دوران معاصر و با تأسیس جمهوری ترکیه به اشکال گوناگون استمرار یافت و در دوره پهلوی اول و آتاتورک به اوج خود رسید. این روابط در دوره محمد رضا پهلوی، اگرچه ملهم از سابقه تاریخی آن بود اما زیر سایه سنگین جنگ سرد قرار داشت. علی رغم روابط صمیمانه این دو کشور در دوره پهلوی اول، در زمان جنگ جهانی دوم، مناسبات بین طرفین به پایین ترین سطح رسید اما بعد از جنگ، روابط کم کم بهبود یافت تا جایی که در سال ۱۹۵۹ م. / ۱۳۳۷ ه.ش. یک قرارداد فرهنگی بین دو طرف امضا شد. در این دوران برای پیشرفت روابط و تعامل بین طرفین موسسه و نهادهایی در دو کشور تأسیس شد. چهره هایی که در تأسیس این مؤسسات تأثیرگذار بودند، دولتمردان، دانشگاهیان و بازرگانان بودند که نقش مهمی در گسترش این روابط داشتند. فعالیت های انجمن ها و نهادهای مورد نظر، زیر سایه و تحت تأثیر روابط سیاسی دو کشور شکل گرفته بودند. روابط ایرانیان و ترک ها حتی از دوره صفویان، چه به هنگام جنگ و رقابت و چه به هنگام آرامش و صلح، هیچ گاه از ملاحظات و علائق فرهنگی بی بهره نبوده است. در دوره معاصر، این ویژگی رنگ و بوی سیاسی به خود گرفت و شرایط بین المللی، به خصوص رویارویی دو بلوک شرق و غرب، اهمیت آن را دو چندان ساخت. هراس از توسعه و نفوذ کمونیسم و توسعه طلبی اتحاد جماهیر شوروی، در این فرایند نقش اساسی داشت.

پی نوشت

1. Central Treaty Organization
2. Regional Cooperation for Development

منابع

- احمدی، حمید، (۱۳۸۹)، روابط فرهنگی جمهوری اسلامی ایران و همسایگان: مطالعه موردی: کشور ترکیه، پژوهشگاه فرهنگ هنر و ارتباطات اسلام، تهران.
- بهنام، جمشید، (۱۳۷۲)، «منزلگاهی در راه تجدد ایران: اسلامبول»، نشریه ایران نامه، شماره ۴۲، بهار.
- خرازی، سعید، (۱۳۸۴)، «روابط با آتاتورک و جانشینانش: تاریخچه روابط ایران و ترکیه در دوره پهلوی»، نشریه زمانه، شماره ۴۰، سال چهارم، دی.
- کایا، مروه، (۱۳۹۸) «روابط فرهنگی ایران و ترکیه: آینه پرداز نقش آفرینی منطقه‌ای ترکیه (۱۹۲۳-۲۰۱۷ م.)»، علوم خبری، شماره ۳۲، زمستان.
- مختاری، بهروز؛ (۱۳۹۱)، منتظری، حمیدرضا، «بررسی الگوهای تضاد و همکاری در روابط ایران و ترکیه»، سال سیزدهم و چهاردهم، شماره ۵۲ و ۵۳، پاییز و زمستان.
- وکیلی، هادی، (۱۳۸۲) «گفتمان فرهنگی خاورمیانه در سال‌های ۱۹۴۰-۱۹۲۰ م.»، نشریه سمپوزیوم روابط ترک-ایران از گذشته تا امروز، ۲۵-۲۶ آذر ۱۳۸۱، قونیه، بنیاد تاریخ ترک و سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، چاپخانه بنیاد تاریخ ترک، آنکارا.
- نشریه انجمن دوستی و روابط فرهنگی ایران و ترکیه، تاریخ و شماره مشخص نیست.
- سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران با اختصار: ساکما
- ساکما، سند ۱: ۲۹۷-۲۹۲۰۷، ۲۳۰-۷
- ساکما، سند ۲: ۲۳۰ ۲۹۷-۲۹۲۰۷، ۹
- ساکما، سند ۳: ۲۹۷-۰۴۵۷۰۱، ۰۰۳
- ساکما، سند ۴: ۲۹۷-۰۴۵۷۰۱، ۰۰۱۳
- ساکما، سند ۵: ۲۹۷-۰۴۵۷۰۱، ۰۰۰۶
- ساکما، سند ۶: ۲۹۷-۰۴۵۷۰۱، ۰۰۰۷
- ساکما، سند ۷: ۲۹۷-۰۴۵۷۰۱، ۰۰۰۸
- ساکما، سند ۸: ۲۹۷-۰۴۵۷۰۱، ۰۰۵۶
- ساکما، سند ۹: ۲۹۷-۰۴۵۷۰۱، ۰۰۵۴
- ساکما سند ۱۰: ۲۲۰-۱۶۵۳۱، ۰۰۳۲
- ساکما، سند ۱۱: ۲۲۰-۱۶۵۳۱، ۰۰۳۲
- Afşar, Erkan,(2020) «Tarihsel Perspektif Bağlamında: Erken Cumhuriyet Dönemi Reformlarının İran'a Etkileri (1920-1933)» Türkiye-İran Üzerine Okumalar Devlet-Siyaset-Hukuk-Toplum-Ekonomi-Kültür-Din Editörler; Abdullah Erol, Erkan Afşar.
- Aka, İsmail, (2003) «Anadolu'dan İran'a Göçler» Tarihten Günümüze Türk-İran İlişkileri Sempozyumu» , 16-17 Aralık 2002 Konya, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Bilkan, Ali Fuat, (2006), «Türk-Fars Kültür Coğrafyası», Türk Edebiyatı, Aylık Fikir ve Sanat Dergisi İran Kültürü ve Biz, Sayı 392, Haziran
- Çetinsaya, Gökhan, «Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin İran Politikası», Editör: Mustafa Bıyıklı, (2015) Türk Dış Politikası - Cumhuriyet Dönemi – 1, 2. Baskı, İstanbul.
- Dıgıroğlu, Filiz, (2014), «İstanbul-Tebriz Ticaret Hattında Validehan (XIX-XX. Yüzyıl)», Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, Sayı 31, İstanbul.

- Dilberipour, Asghar, (2015), «Farsça El Yazmaların Türkiye Kütüphanelerindeki Yeri» Türkiye-İran İlişkileri Sempozyumu: Tarihte Ortak Şahsiyetlerin Etkileri ve Günümüze Yansımaları, Editörler Hicabi Kırlangıç, Şerife Yerdemir, Türk Tarih Kurumu, Bildiri Metinleri, 01-02 Haziran 2009, Ankara.
- Erdal, İbrahim, «1950-1980 Dönemi Türk-İran İlişkileri Bağlamında Kurulan Dostluk Cemiyetleri», (2020) , Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi, Sayı 4, Cilt 2, Temmuz.
- Erkmen, Ayşe, (2021). «Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği Teşkilatı Üyesi Ülkeler Arasında Kültürel İşbirliği», Atlas Journal, Dönem 7, Sayı 37.
- Gök, Naim, (2019) «Türkiye-İran İlişkileri (1917-2017) », Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Kurşun, Zekeriya, (2007), «Üsküdar'da İranlılar ve İran Mezarlığı», Üsküdar Sempozyumu IV: 3-5 Kasım 2006: Bildiriler Cilt,1 Üsküdar Belediyesi, İstanbul.
- Mangör, Halime Zehra, (2021), «Demokrat Parti Dönemi Türkiye - İran İlişkileri (1950 - 1960) », Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şarkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Metin, Barış, (2007), «Birinci Dünya Savaşı'nda İran Coğrafyasında Etnik, Dini ve Siyasi Nüfuz Mücadeleleri», Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara.
- Öztürk, Mürsel, (2003), «Farsçanın Türk Kültüründeki Yeri» Tarihten Günümüze Türk-İran İlişkileri Sempozyumu, 17 Aralık 2002 Konya, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Soofizadeh, (2020), Abdolvahid, «Kaçar Hanedanlığı Döneminde Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri», Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Subhani, (2015) Tefik, «Şehname Aynı Zamanda Bütün Milletlerin Tarihidir», Türkiye-İran İlişkileri Sempozyumu: Tarihte Ortak Şahsiyetlerin Etkileri ve Günümüze Yansımaları, Editörler Hicabi Kırlangıç, Şerife Yerdemir, Türk Tarih Kurumu, Bildiri Metinleri, 01-02 Haziran 2009, Ankara.
- Tanrikulu, Cem, (1970), «Türk-İran İlişkileri», Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı:33, Haziran.
- Yıldırım, Ender, (2009) «Türkiye İran İlişkileri (1918-1960)», Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- «Türk-İran Dostluğu», Türk-İran Dostluk Cemiyeti tarafından neşredilmiştir. İstanbul Matbaacılık, İstanbul, 1956.
- «Türk-İran Dostluk Cemiyeti Nizamnamesi», İstanbul, 1956.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30-10-0-0-261-761-19, Dosya Ek: 437, Belge Tarihi: 31.03.1937.
- Ahmadi, Hamid, (1956), Cultural Relations between the Islamic Republic of Iran and its Neighbors: A Case Study: Turkey, Research Institute of Culture, Art and Islamic Communication, Tehran, [In Persian].

- Behnam, Jamshid, (2013), "A home on the path of modernizing Iran: Islambol", *Irannaméh* magazine, number 42, spring.[In Persian].
- Kharazi, Saeed, (2014), "Relations with Atatürk and his successors: the history of relations between Iran and Turkey during the Pahlavi period", *Zamane* magazine, number 40, year 4, December .[In Persian].
- Kaya, Marwa, (2018), "Cultural Relations between Iran and Turkey: Mirroring Turkey's Regional Role-Playing (1923-2017 AD)", *News Science*, No. 32, Winter .[In Persian].
- Mokhtari, Behrouz; Montazeri, (2013) , Hamid Reza, "Investigating conflict and cooperation patterns in Iran-Turkey relations", 13th and 14th year, numbers 52 and 53, fall and winter .[In Persian].
- Vakili, Hadi, (1382), "Middle Eastern Cultural Discourse in 1920-1940", *Turkish-Iranian Relations Symposium from the Past to Today*, Konya, Turkish History Foundation and Islamic Culture and Communication Organization, Turkish History Foundation Printing Press, 25-26 December 2018 Ankara .[In Persian].
- Journal of Iran-Türkiye Friendship and Cultural Relations Association, date and number not known.[In Persian].
- National Library and Documentation Organization of Iran, abbreviated as Sakma.[In Persian].
- Sakma, Document 1: 297-230.29207-7.[In Persian].
- Sakma, Document 2: 297-29207.9 230.[In Persian].
- Sakma, Document 3: 0003-045701-297.[In Persian].
- Sakma, Document 4: 0013-045701-297.[In Persian].
- Sakma, Document 5: 0006-045701-297.[In Persian].
- Sakma, Document 6: 0007-045701-297.[In Persian].
- Sakma, Document 7: 0008-045701-297.[In Persian].
- Sakma, Document 8: 0056-045701-297.[In Persian].
- Sakma, Document 9: 0054-045701-297.[In Persian].
- Sakma Document 10: 0032-016531-220.[In Persian].
- Sakma, Document 11: 0032-016531-220.[In Persian].